

УДК 130.1

Заторський Н.,
докторант богослов'я в університеті м. Фрібур
(Швейцарія), o_nazarij@yahoo.de

ІНШОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В «ПОСЛАННІ МИСАІЛА»

На підставі аналізу тексту наявних списків «Послання Мисаїла» автор виявляє ті запозичення з інших мов, які були присутні вже в архетипі грамоти й відображають зміни, що відбулися у слововжитку провідної верстви руського суспільства після входження територій України-Русі до складу Корони Польської та, насамперед, Великого князівства литовського, де й постало послання. Основну увагу звернено на ті словоформи, які не засвідчені зовсім або

засвічені не у всіх властивих їм значеннях і способах написання у «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.».

Ключові слова: «Послання Мисаїла», староукраїнська мова, Кревський список, Смоленський список, «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.».

«Послання Мисаїла до папи Сикста IV», датоване 1476 роком і підписане представниками духовної та політичної еліти Великого князівства литовського, було вперше опубліковане унійним митрополитом Іпатієм Потієм 1605 р. З огляду на полемічний контекст публікації, православна сторона висловила сумніви в автентичності листа, який надто добре підкріплював аргументи унійної сторони, даючи свідчення унійних настроїв і змагань у Київській митрополії в XV ст., себто ще за добрих 120 років до укладення Берестейської унії 1596 р. Так, у «Пересторозі» полеміст говорить про Мисаїлово послання, не називаючи його, однак, прямо, наступне: «книги вигадують, пишучи під датою старою, письмом старим, нібито колись тая згода існувати мала. Але придивися пильно в саму мову – і побачиш, що хоча такі твори старі вигадують, однак мова вся Потієва, мов би устами сам говорив. При цьому знайдеш там слова, віку теперішнього людьми вживані, яких старі предки наші не вживали. Бо як поляки у свою мову намішали слів латинських, котрих уже і прості люди зі звички вживають, так само й русини у свою мову намішали слів польських і їх уживають. Тоді добре пізнаєш, що то книжки вигадані й неправдиві» [7, с. 229]. Як бачимо, наявність у грамоті слів іншомовного (зокрема польського) походження від самого початку сприймалася як підстава для заперечення автентичності листа. Допіру в 1875 р. київський історик і богослов Іван Малишевський заперечив тезу про макаронічність мови Мисаїлового листа, що, знову ж таки, дало підстави прийняти його за документ автентичний: «Докази проти автентичності грамоти висувались наступні: 1) мова грамоти не стара, вона подібна на мову творів Потія та насичена макаронізмами. Однак це зауваження, на нашу думку, безпідставне: мова грамоти є слов'янською мовою 1480–х років, без домішки польських слів» [5, с. 590].

Зрештою, наприкінці XX ст. з'явилися неспростовні докази автентичності послання: в Синодальному зібранні Державного історичного музею в Москві було відкрито доволі великий його фрагмент, який отримав назву Синодального списку [11, с. 285], а в Смоленському обласному краєзнавчому музеї виявлено повний список «Послання Мисаїла» у збірнику СОКМ 9907 [12, с. 626]. Відтак Синодальний фрагмент було повністю опубліковано в 1992 [13, с. 1071–1074] та 2002 рр. [11, с. 291–296], а Смоленський список – 2013 р. [4, с. 410–427].

У міжчасі великий поступ зробило також українське мовознавство, зокрема в тому, що стосується історії розвитку української мови. Серед іншого було піддано сумнівам теорію про спільну давньоруську мову чи то пак східнослов'янську правому, на базі якої постали сучасні російські, українська та білоруська мови [6, с. 3–18]. З'явилися також докладніші дослідження староукраїнської мови того періоду, до якого належить «Послання Мисаїла». Зокрема в 1977–1978 рр. було видано двотомний «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.» [14], який постав на підставі аналізу мови документів тієї доби.

Відштовхуючись від згаданих досліджень слід deciso скоригувати твердження І. Малишевського про відсутність слів польського походження в грамоті Мисаїла, оскільки воно не зовсім відповідає дійсності. Адже ще перед прогресивним у багатьох пунктах рефератом І. Малишевського о. Антоній Петрушевич вказував на певні запозичення з польської мови: «пань, панствь, Францишка зам. Франциска слід віднести до полонізмів, які втиснулися до тексту цього послання» [16, с. 34]. Однак київський науковець, якому було відома праця А. Петрушевича і на яку він також посилався, проігнорував ці вказівки галицького вченого і мав для цього підстави, адже на кінець XV ст. ці слова вже надійно вкоренилися у слововжитку носіїв староукраїнської мови й засвідчені в численних грамотах того періоду. Тому цілком відповідає дійсності твердження І. Малишевського про те, що «мова грамоти є слов'янською мовою 1480–х років» [5, с. 590], яка вже увібрала в себе певну кількість слів із польської, хоча, звісно, не була настільки макаронічною, як мова полемістів початку XVII ст. Так, наприклад, згадані отцем А. Петрушевичем слова «пань» та «панство» «Словник староукраїнської мови» подає як слова, що на той час уже вживалися в українській мові [14, Т. 2, с. 124–125], те саме стосується й форми «Францишка» [1, с. 209; 14, Т. 2, с. 502]. Зрештою, дослідження в цьому напрямку тривають і досі, доповнюючи наші знання про розвиток української мови того періоду. Зокрема, проведений М. Мозером аналіз мови п'яти нещодавно відкритих галицько–українських грамот XIV–XV століть поглибив наше розуміння процесу проникнення елементів польської мови до української [6, с. 39].

На жаль, «Послання Мисаїла» як цікаве джерело для дослідження української мови того періоду, з наявними в ньому запозиченнями з інших мов та прикладами слів народної мови, пройшло повз увагу дослідників радянського періоду, чи то з огляду на сумнівне (як тоді вважали) походження пам'ятки, чи то з огляду на її проунійний характер. Та якими б не були міркування науковців, вони призвели до того, що цілий ряд слів староукраїнської мови, якими рясніє «Послання Мисаїла», до «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.» не потрапили. Зрештою, навіть і сьогодні, після встановлення автентичності грамоти Мисаїла, мовознавці не те що не звернули уваги на цей вельми цікавий документ, а подекуди, як видається, цілком ігнорують його існування. Так, зокрема, М. Мозер у своїй монографії «Причинки до історії української мови» стверджує, що «доба між занепадом Київської Русі та поновним розквітом у XVI–XVII ст., що його спричинили міжконфесійні суперечності, майже не залишила по собі оригінальних творів, – за найвизначніше її досягнення правлять переробки Києво–Печерського Патерика [див. Возняк: 278]. Уся решта тогочасних текстів – це копії церковнослов'янських рукописів» [6, с. 43]. І це при тому, що цитований науковцем М. Возняк присвятив «Посланню Мисаїла» доволі багато уваги, хоч і невисоко оцінював його літературну вартість, повторюючи, вслід за М. Грушевським [3, с. 532–535], що воно «написане неясно й дуже многослівно, переповнене такими прибільшеними й незвичайними компліментами, які

ще через часте їх повторювання викликують несмак у читача. Можливо, що така зверхня його форма, яка гарно свідчить про теологічну й діалектичну зручність ритора–автора, мала на цілі засипати папу компліментами, щоб якнайменше дати дійсних уступок. З причини свого убогого змісту, балакучости, розтягнености, напушистости й повторень одного й того самого Послання Мисаїла це пам'ятник невисокої вартости, а літературного інтересу надає йому виключно та обставина, що українська література того часу бідна літературними пам'ятниками» [2, с. 273]. Між тим «Послання Мисаїла», як оригінальний твір, що постав на територіях розповсюдження української мови, які належали до Великого князівства литовського, є важливою пам'яткою в т.ч. для мовознавців, оскільки містить чудові зразки вкраплень як народної мови, так і запозичень із інших мов, які проникли в слововжиток тодішньої руської еліти.

Отож, завданням цієї статті є на підставі аналізу наявних списків грамоти Мисаїла дослідити ті іншомовні запозичення, які зустрічаються в них усіх, а відтак визначити, які з цих слів належать до слововжитку її архетипу – документа, на основі якого постали всі відомі нам сьогодні тексти. При цьому головна увага приділялася новішим словам іншомовного походження, які проникли в мову українсько–білоруської верхівки в той же період, який охоплено «Словником староукраїнської мови» – XIV–XV ст., тоді як старші запозичення, які влилися в мову наших предків із приходом християнства (як–от «ангел», «серафим», «патріарх» та ін.) до уваги не бралися.

Як було показано вище, наявність у «Послання Мисаїла» численних слів іншомовного походження сприймалася раніше як свідчення того, що документ є фальсифікатом. Тепер, коли автентичність грамоти остаточно встановлено, варто приглянутися ближче до наявних у ній іншомовних вкраплень, які дають багато цікавого матеріалу стосовно різноманітних впливів на мову провідної верстви тодішнього руського суспільства.

Серед слів, на які дослідники вже звернули були увагу, належить слово «алекть», яке зустрічаємо як у Кревському, так і в Смоленському списку: «Пречестный въ Бозе отецъ, освященный епископъ смоленскей, Мисаиль. выбранный алектъ на митрополию кievского престола и всея росіи» [1, с. 199]. Як видно з відповідного місця у Смоленському списку, слово «алекть» було не надто поширене, в кожному разі один із переписувачів тієї традиції написав його з помилкою – «алекто» [4, арк. 224зв], можливо, автоматично почавши виправляти його на найбільш подібне відоме йому слово – «алектор» (з грецької «півень») – ще одне іншомовне запозичення, яке проникло в мову руських книжників з євангельських текстів (див. Матея 26, 34). Стосовно терміну «алекть» О. Русина зауважує, що він «постав, вочевидь, як наслідування термінології булл папи Пія II, дотичних Григорія Болгариновича». Що стосується смислового навантаження цього терміну, то українська дослідниця, вслід за Б. Бучинським, вказала на те, що він «означав єпископа–номіната» [10, с. 201], хоча, виходячи з того, що Мисаїл на момент укладення послання вже був єпископом, ідеться не так про номінанта на єпископство, як радше більш узагальнено – номінанта на якусь посаду (тут – на митрополію). Тому

не дивно, що в словнику церковнослов'янської мови слово «алекть», як і «електь» чи «олекть», відсутні [8, с. 11, 870, 172, 975, 381, 1069]. На жаль, не знаходимо його ні у формі «алект», ані в написанні «олект» і в «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.» [14, Т. 1, с. 70, 347]. Брак там цього слова не може бути наслідком того, що послання постало на території ВКЛ, адже за основу для укладення бралися джерела «з різних територій поширення староукраїнської мови» [14, Т. 1, с. 7]. Хоча, можливо, його свідчення не враховано з огляду на атеїстичну цензуру в СРСР – адже «пам'ятки культового характеру, писані церковнослов'янською мовою, не включені в список джерел» згаданого словника [14, Т. 1, с. 10].

Наступне іншомовне запозичення в посланні це слово «епістоля», яке з грецької («*επιστολη*») перейшло до латини: «*epistola*», «*epistula*». У Смоленському списку воно спершу з'являється у формі «пiстоля»: «послуживы вѣрнѣ дѣомъ въ пiстоля сей» [4, арк. 225зв]. Цікаво, що на відповідному місці Кревського списку знаходимо церковнослов'янське «послание»: «Послуживый вѣрнѣ духомъ в послани семъ» [1, с. 200], як і дещо вище, при згадці писаря Якуба, що теж був причинився до написання грамоти: «послуживый въ посланиі семъ» [1, с. 200], тоді як у Смоленському списку на цьому місці лакуна – звороту про причетність Якуба до постановня твору немає [4, арк. 225–225зв]. Однак помарка, допущена у Смоленському списку в першому випадку, свідчить, що слово це навряд чи було авторства переписувачів – швидше за все, так було вже в архетипі листа, тоді як у Кревському списку бачимо наслідок спрощення мови одним із пізніших переписувачів. Про те, що в Кревському списку обидва рази справді було саме «послание», а не «епістоля», свідчить і Потіїв помилковий польський переклад обох місць: «*pan Jakob najwyższy Pisarz Wielkiego Księstwa Litewskiego klucznik Wileński który służył w tym poselstwie*» [18, арк. А II] та «*Pan Jan brat ich młodszy a teraz wybrany Podskarbm Naywyższym ziemskim Wielkiego Księstwa Litewskiego który wiernym duchem posłużył w tym to posolstwie*» [18, арк. А II]. Як бачимо, замість потрібного «*list*» митрополит переклав слово «послание» як «*posolstwo*» (чи «*poselstwo*»), зрозумівши його саме як «посольство», а не як «лист», «послання». Звідси походить і його згадка в передмові до кириличного видання грамоти про посилання з даним листом двох осіб у посольстві до папи: «*съ которымъ листомъ и двохъ особъ зачьныхъ в посельстве до Рьму посылали*» [1, с. 195], про що ані в самому листі, ані в іншій літературі жодних згадок не знаходимо. Це коротке спостереження також виявляє, що назва першодруку 1605 р., відображена й у перевиданні С. Голубева, не була оригінальним заголовком грамоти в Кревському рукописі, а стала наслідком хибного розуміння митрополитом Іпатієм Потієм церковнослов'янського терміну «послание»: «Поселство до папежа рымьского Сикста IV Отъ духовенства и отъ князьят и пановъ рускихъ, зъ Вилни року 1476 мѣсяца марта 14 дня черезъ пословъ въ томъ же листе ниже менованыхъ» [1, с. 199].

Та повернімося до розгляду слів іншомовного походження. Наприкінці твору знову зустрічаємо розглядуване слово «епістоля», цього разу засвідчене в обох повних списках: «сего ради и пишемъ о мире и любви

всенавѣтѣиши епістоліи» [1, с. 227; 4, арк. 257зв]. Тут І. Потій при перекладі передав його належно (хоч і змінив з множини на одну та дещо модифікував саме висловлювання), вживши те саме іншомовне запозичення: «dla tegoż piszemy o pokoіu y o miłości w tey świętey Epistoliey» [18, арк. Н III зв]. На жаль, слова «епістолія» рівно ж не знаходимо в «Словнику староукраїнської мови» [14, Т. 1, с. 348–349]. Натомість воно засвідчене у словнику церковнослов'янської у значенні «лист» [8, с. 175].

Зі словом «епістолія» пов'язане в одному зі словосполучень наступне запозичення, яке свідчить про добре знання укладачами грамоти термінології, пов'язаної з папським урядом. Слово це – «б(о)ульній» і походить воно від латинського «*bullā*», яке означає «папська грамота, послання» [15, Т. 1, с. 254]. Незвичним є те, що в нашому документі воно вжите як прикметник поряд зі словом «епістолія»: «прияти посланіє бульних епистолиі святыхъ написанныхъ къ намъ» [1, с. 213]. Так само й у Смоленському спискові: «прияті посланіє боульных епистолиі» [4, арк. 241], що вказує на те, що зворот цей у такому вигляді знаходився вже в архетипі Мисайлового листа. У «Словнику староукраїнської мови» не зафіксовано ні іменника «б(о)улла», ані похідного від нього прикметника «б(о)ульній» [14, Т. 1, с. 131].

Ще одне слово іншомовного походження в «Посланні Мисайла» походить із грецької мови – це слово «кирь», яке бачимо біля імені Івана Солтана в обох повних списках: «Благочестый свѣтлый въ божественныхъ писаніи книголюбец, кирь Иоан братъ ихъ юнѣишій. выбранный нынѣ подскарбимъ найвышшимъ земскимъ великого князства литовского. Послуживый вѣрнѣ духомъ в посланіи семь» [1, с. 200; 4, арк. 225зв]. На жаль, цього значення для терміну «кирь» у «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.» бракує – там, попри правильне вступне зауваження про походження від гр. «*κίριος*» – «Господь», його пояснено лише як «титул осіб вищого священничого сану грецького віросповідання» [14, Т. 1, с. 475], що зовсім не пасує до контексту, в якому його знаходимо в листі Мисайла, адже з підпису Івана Солтана цілком зрозуміло, що він був світським достойником, вибраним щойно на посаду земського підскарбія, і жодного духовного звання не мав. Тож термін «кирь», виходячи з грецького значення і контексту грамоти, а також відповідно до поданого для нього значення в словнику церковнослов'янської мови, означав просто «пан» (рос. «*господин*») [8, с. 250]. Тут перед нами ще один приклад того, як скепсис щодо «Послання Мисайла» став причиною обмеження семантики деяких слів у «Словнику староукраїнської мови», чи то пак призвів до її спотворення.

Говорячи про нові тенденції в українській мові того часу, В. Русанівський зауважує: «У консонантизмі слід насамперед відзначити появу нового звука /т/, який прийшов в українську мову разом зі словами іншомовного походження; передавався він у цей час буквосполучкою кг» [9, с. 49]. Використання слів з буквосполучкою «кг» для передавання іншомовних запозичень, що мали в оригінальній мові «г», бачимо й у «Посланні Мисайла». До них належить іще один термін із лексики папської курії – «*legatus*», який означає «представник папи римського» [14, Т. 1, с. 542].

У Кревському списку Мисайлового листа цей термін з'являється у формі «легатос»: «послаша... написана нѣкое благопотребно вашимъ легатосомъ Аньтониємъ именемъ» [1, с. 229]. У Смоленському списку відповідне слово передано з помилкою – «*легатосом*» [4, арк. 259] замість наявного в архетипі, судячи з цієї специфічної помилки, такого ж як і в Кревському списку написання «*легатосом*». Це слово було відоме в Київській митрополії вже раніше, адже після завершення Флорентійського собору в 1439 р. київський митрополит Ісидор написав із Буди на Русь послання, в якому зазначалося: «Милостью Божію Сидоръ, преосвященный Архієпископъ всея Русіи, Легатосъ отъ ребра Апостольскаго седалища» [17, с. 77]. Окрім форми «легатос» [14, Т. 1, с. 542], «Словник староукраїнської мови» знає також форму «легать» [14, Т. 1, с. 543], тож ужите в «Посланні Мисайла» «легатос» засвідчує третій спосіб передавання цього слова. Що цікаво, як джерело для засвідчення слова «легатосъ» у словнику було використано одне з послань митрополита Ісидора, тож церковні джерела таки бралися до уваги при укладенні словника. Відтак можемо сказати, що «Послання Мисайла» було проігнороване укладачами «Словника староукраїнської мови», швидше за все, саме через упередження щодо цього твору.

Іншим запозиченням із латини та слововжитку Західної Церкви, де також бачимо буквосполучку «кг» для передачі звука /т/, є слово «рекула» у значенні «правило» чи «статут» [15, Т. 8, с. 480] (тут – чернечого ордену францисканців). Ось як виглядає відповідний уривок у розглядуваній нами грамоті: «возлюбивъ законъ и ... оуставъ рекулы святаго отца Францишка, в немже много лѣтъ пребывъ и достойне ходивъ житіє жесткое искусивъ». Що стосується способу написання цього слова в наявних джерелах, то в Кревському списку знаходимо саме «рекулы» [1, с. 209], тоді як у Смоленському тут знову помилка – «рекуль» [4, арк. 236]. На жаль у «Словнику староукраїнської мови» слово «Рекула» наявне лише як особова назва (жіноче ім'я) [14, Т. 2, с. 291], тоді як значення «устав», «правило» чи «статут» він не фіксує.

До слів іншомовного походження, які на час постановля «Послання Мисайла» вже ввійшли до слововжитку книжників, належить ужите рівно ж в обох повних списках слово «коруна» (від лат. «*corona*»), яке бачимо в «Посланні Мисайла» у множині – «корунами»: «трычастными корунами венчанъ на главе твоей всесветой» [1, с. 228; 4, арк. 258зв]. Для цього слова «Словник староукраїнської мови» подає лише значення «королівство, держава» [14, Т. 1, с. 500–501], а от значення «корона, вінець», у якому цей термін використаний у «Посланні Мисайла» (і в якому знаходимо його натомість у словнику церковнослов'янської мови [8, с. 265]), там немає.

Ще одним іншомовним запозиченням у тексті грамоти Мисайла, яке свідчить про силу західних впливів на руську провідну верству не лише на лінгвістичному рівні, але й у тому, що стосується її інтеграції в притаманній західній еліті військово-шляхетські утворення, є слово «рыцер»: «Благородный мужъ, панъ Салтанъ Александръ, великославный рыцер божіа гробу» [1, с. 200]. У Смоленському списку знаходимо це слово у формі «рытеръ»: «рытеръ

б'яга гробу» [4 арк. 225зв]. Цей термін засвідчений у «Словнику староруської мови» у формах «рыцерь» [14, Т. 2, с. 311] та «ритерь» [14, Т. 2, с. 293] і в значенні «рицар, шляхтич» [14, Т. 2, с. 311], а от форми з твердим «р» на кінці, яку бачимо в обох повних списках Мисаїлової грамоти, там немає.

Бачимо, що з входженням українських земель до складу Корони Польської та Великого князівства литовського в староруську мову (вочевидь, за посередництвом старопольської чи то пак старочеської мов) починають проникати численні слова з латини та слововжитку Західної Церкви. З наведених прикладів слів, які вжиті в «Посланні Мисаїла», але не зафіксовані в «Словнику староруської мови» або ж зафіксовані не в усіх формах чи властивих їм значеннях, стає очевидним, наскільки ідеологічні упередження шкодять науковому дискурсу, в тому числі й у мовознавстві. З іншого боку, цей невеликий аналіз виявив, що всі наведені іншомовні запозичення, з огляду на їхнє засвідчення в усіх наявних списках «Послання Мисаїла», походять із архетипу грамоти та повинні бути відповідно відтворені в її критичному виданні.

Список використаних джерел

1. Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV, 1476 г. / Архив Юго-Западной России [изд. Голубев С.]. – К., 1887. – Ч.1. – Т.7. – С.193–231.
2. Возняк М. Історія української літератури. – Т.1. – Львів, 1920.
3. Грушевський М. Історія України–Руси. – Т.5. – Львів, 1905.
4. Заторський о. Н. «Послання Мисаїла» за Смоленським списком // Український археографічний щорічник. – Нова серія. – Вип.18 / Український археографічний збірник. – Київ, 2013. – Т.21. – С.401–428.
5. Малышевский И. И. О грамоте киевского митрополита Мисаила 1477 г. (правильно 1476 г. – Н. З.) Папе Римскому Сиксту IV. Вопросы местного характера на III Археологическом съезде в Киеве // Киевские епархиальные ведомости. – К., 1875. – №18. – С.585–592.
6. Мозер М. Причинки до історії української мови. – Вінниця, 2011.
7. Пересторога / Акты, относящиеся к истории Западной России. – СПб., 1851. – Т.4. – №149.
8. Полный церковно-славянский словарь / [уклад. Г. Дьяченко]. – Москва, 1993 [репринт вид. 1900 р.].
9. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. – Київ, 2001.
10. Русина О. Історія Київського князівства / Україна крізь віки: зб. наук. пр. на пошану акад. НАН України, проф. В. Смолія. – К., 2010. – С.184–202.
11. Русина О. Мисаїлове послання Сиксту IV за Синодальним списком // Український археографічний щорічник. – Нова серія. – Вип.7 / Український археографічний збірник. – Київ – Нью-Йорк, 2002. – Т.10. – С.281–296.
12. Русский феодальный архив XIV – первой трети XVI веков. – Ч.3. – Москва, 1987.
13. Русский феодальный архив XIV – первой трети XVI веков. – Ч.5 – Москва, 1992.
14. Словник староруської мови XIV–XV ст.: у 2-х томах / [ред. колегія: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький]; Академія наук Української РСР, Інститут суспільних наук. – Київ: Наукова думка, 1977–1978.
15. Словник української мови: в 11-ти томах / [гол. ред. колегія І. Білодід]; Академія Наук УРСР, Інститут мовознавства. – Київ, 1970–1980.
16. Соборное послание русского духовенства и мирян к Римскому папе Сиксту IV, писанное из Вильны 14 марта 1476 г. / [изд. Петрушевич А. С.]. – Львів, 1870.
17. Harasiewicz M. Annales Ecclesiae Ruthenae. – Львів, 1862.
18. Poselstwo do Papieža Rzymskiego Sixta IIII od Duchowieństwa u od Książat u od Panow Ruskich / [пер. і вид. І. Потій]. – Вільно, 1605.

References

1. Gramota kievskago mitropolita Misaila k pape Sikstu IV, 1476 g. / Arhiv Yugo-Zapadnoj Rossii [izd. Golubev S.]. – Wilno/Kyiv, 1887. – Ch.I. – T.7. – S.193–231.
2. Vozniak M. Istoriia ukrains'koi literatury. – T.1. – L'viv, 1920.
3. Hrushevs'kyj M. Istoriia Ukrainy-Rusy. – T.5. – L'viv, 1905.
4. Zators'kyj o. N. «Poslannia Mysaila» za Smolens'kym spyskom // Ukrains'kyj arkeohrafichnyj schorichnyk. – Nova serii. – Vyp.18 / Ukrains'kyj arkeohrafichnyj zbimyk. – Kyiv, 2013. – T.21. – S.401–428.
5. Malyshevskij I. I. O gramote kievskogo mitropolita Misaila 1477 g. (pravil'no 1476 g. – N. Z.) Pape Rimskomu Sikstu IV. Voprosy mestnogo kharaftera na III Arxeologicheskomo s'ezde v Kieve // Kievskie eparchialnye vedomosti. – K., 1875. – №18. – S.585–592.
6. Mozer M. Prychynky do istorii ukrains'koi movy. – Vinnytsia, 2011.
7. Perestoroга / Akty, odnosyashchiesya k istorii Zapadnoy Rossii. – Sankt-Peterburg, 1851. – T.4. – №149.
8. Polnyj cerkovno-slavyanskij slovar' / [sost. G. D'yachenko]. – Moskva, 1993 [reprint izd. 1900 r.].
9. Rusaniv's'kyj V. M. Istoriia ukrains'koi literaturnoi movy. – Kyiv, 2001.
10. Rusyna O. Istoriia Kyivs'koho kniazivstva / Ukraina kriz' viki: zb. nauk. pr. na poshanu akad. NAN Ukrainy, prof. V. Smoliia. – K., 2010. – S.184–202.
11. Rusyna O. Mysailove poslannia Sykstu IV za Synodal'nym spyskom // Ukrains'kyj arkeohrafichnyj schorichnyk. – Nova serii. – Vyp.7 / Ukrains'kyj arkeohrafichnyj zbimyk. – Kyiv – N'iu-York, 2002. – T.10. – S.281–296.
12. Russkij feodal'nyj arxiv XIV – pervoj treti XVI vekov. – Ch.3. – Moskva, 1987.
13. Russkij feodal'nyj arxiv XIV – pervoj treti XVI vekov. – Ch.5 – Moskva, 1992.
14. Slovyk staroukrains'koi movy XIV–XV st.: u 2–kh tomakh / [red. kolehii: D. H. Hrynychshyn, L. L. Humets'ka, I. M. Kernys'kyj]; Akademiia nauk Ukrains'koi RSR, Instytut suspil'nykh nauk. – Kyiv: Naukova dumka, 1977–1978.
15. Slovyk ukrains'koi movy: v 11–ty tomakh / [hol. red. kolehii I. Bilodid]; Akademiia Nauk URSS, Instytut movoznavstva. – Kyiv, 1970–1980.
16. Sobornoe poslanie russkogo duxovenstva i miryan k Rimskomu pape Sikstu IV, pisannoe iz Vil'ny 14 marta 1476 g. / [vidav. Petrushevich A. S.]. – L'viv, 1870.
17. Harasiewicz M. Annales Ecclesiae Ruthenae. – L'viv, 1862.
18. Poselstwo do Papieža Rzymskiego Sixta IIII od Duchowieństwa u od Książat u od Panow Ruskich / [per. i vyd. I. Potij]. – Vil'no, 1605.

Zatorskyj N., doctoral student in theology at the University of Fribourg (Switzerland), o_nazariv@yahoo.de

Loanwords in the Epistle of Misael

Based on the text analysis of the existing copies of the Epistle of Misael the author shows those foreign words, which were present already in the archetype of the charter. They depict the changes in the word usage of the Ruthenian elite after the incorporation of Ukrainian territories into the Polish Crown and first of all into the Grand Duchy of Lithuania, where the epistle originated from. The main attention is paid to those loanwords, which are either not depicted at all or appear not to the fullest in the Dictionary of the Old Ukrainian language of 14th – 15th centuries.

Keywords: the Epistle of Misael, the Old Ukrainian language, the manuscript of Krewo, the Smolensk manuscript, Dictionary of the Old Ukrainian language of 14th – 15th centuries.